

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 16 (Haziran/June 2024), s. 250-264.

Geliş Tarihi-Received: 03.04.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 19.05.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1464461

Karaçay-Balkar Türkçesinde Ekli ve Edatlı İsim Hâl Çekimi*

Affixed and Prepositional Noun Case Inflection in Karachay-Balkar Turkish

Gizem ALTINKAL**

Öz

İsim hâl çekimi, isimler ile isimlerin ve isimler ile fiillerin birbirleri arasındaki dil bilgisel kategoridir. Türk dili isim hâl çekimi bakımından incelendiğinde Eski Türkçe döneminden beri bu çekimde eklerin yanında edatların da kullanıldığı görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında isim hâl çekimi başlığı altında sadece ekler yer verilmektedir ve edat konusu, kelime türleri kısmında ele alınmaktadır. Konuya bu şekilde yaklaşmak ise isim hâl çekiminin bazı yönlerden eksik kalmasına sebep olmaktadır. Yapılan son çalışmalarda edatlara da tıpkı ekler gibi isimler ile isimler ve isimler ile fiiller arasında dil bilgisel ilişkiler kurmaları sebebiyle isim hâl çekimi başlığı altında yer vermeye başlanmıştır. Çalışmada, bu alanda yapılan araştırmalara katkı sağlamak, edatların da ekler gibi isim hâl çekiminde görev aldığı ortaya koymak amacıyla Karaçay-Balkar Türkçesinin isim hâl çekiminde kullanılan yapıların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma bağlamında Karaçay-Balkar Türkçesi edebî metinleri taranmış ve isim hâl çekiminde kullanılan ekler ve edatlar, Karaçay-Balkar Türkçesiyle ilgili gramer çalışmalarından da faydalanılarak tespit edilmiştir. Bu tespit sonucunda Karaçay-Balkar Türkçesinde isim çekiminin eklerle, edatlarla ve hem ekler hem edatlarla kurulduğu görülmüş; çalışma, bu zeminde hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Karaçay-Balkar Türkçesi, isim hâl çekimi, ekli isim çekimi, edatlı isim çekimi, hem ekli hem edatlı isim çekimi.

Abstract

Noun case is the grammatical category between nouns and nouns, and between nouns and verbs. When the Turkish language is examined in terms of noun case inflection, it is seen that prepositions as well as suffixes have been used in this inflection since the Old Turkish period. When we look at the studies carried out in this field, only suffixes are included under the title of noun case and the subject of prepositions is discussed in the word types section. Approaching the subject in this way causes the noun case to be incomplete in some aspects. In recent studies, prepositions have begun to be included under the title of noun inflection because they establish grammatical relationships between nouns and nouns, and between nouns and verbs, just like suffixes. In the study, it was aimed to determine the structures used in the noun inflection of Karachay-Balkar Turkish in order to contribute to the research in this field and to reveal that prepositions, like suffixes, take part in noun inflection. In the context of

* Bu çalışma, yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale/Türkiye, e-posta: gizemaltinkal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8913-3541.

the study, Karachay-Balkar Turkish literary texts were scanned and the suffixes and prepositions used in noun inflection were determined by making use of grammatical studies on Karachay-Balkar Turkish. As a result of this determination, it was seen that noun inflection in Karachay-Balkar Turkish was established with suffixes, prepositions, and both suffixes and prepositions; The study was prepared on this basis.

Keywords: Karachay-Balkar Turkish, noun case inflection, suffixed noun inflection, prepositional noun inflection, noun inflection with both suffixes and prepositions.

Giriş

Karaçay-Balkar Türkçesi; Karay, Kırım-Tatar ve Kumuk Türkçeleri ile birlikte Karadeniz-Hazar grubu Kıpçak yazı dilleri içerisinde yer almaktadır. Ses ve biçim bilgisi özellikleri bakımından incelendiğinde söz başı y>c değişiminin gerçekleşmesi, söz sonu ağ> aw değişiminin görülmesi, söz başı /k/ ve /k̄/ seslerinin korunması, ek başı ve ek sonu /g/ ve /ğ/ seslerinin korunması gibi özellikler bakımından Kıpçak grubu Türk lehçelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Tavkul, 2002, s. 966).

Karaçay-Balkar Türkleri, günümüzde yoğun olarak Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Burada yaşayan Karaçay-Balkar Türklerinin nüfusu yaklaşık 330 bin civarındadır. Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve ABD topraklarında da yaşayan Karaçay-Balkar Türklerinin olduğu bilinmektedir (Appa, 2015, s. 497).

Karaçay-Balkar Türkçesinin konuşur sayısının az olması ve çevresindeki diğer dillerle temasları bakımından Karaçay-Balkar Türkçesi ile ilgili yapılan araştırmalar, çağdaş Türk yazı dilleri ile ilgili diğer çalışmalara katkı sağlaması ve Karaçay-Balkar Türkçesinin özelliklerinin ortaya konması bakımından oldukça önemlidir. Bu yüzden bu çalışmada, Karaçay-Balkar Türkçesinde isim hâl çekiminin üzerinde durulmuştur. Yapılan son çalışmalardan hareketle isim çekimi yalnızca eklerle sınırlandırılmamış, isimlerin hem ekli hem de edatlı çekimleri ele alınmıştır.

İsim çekimi, isimlerin birbirleri veya fiillerle olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere; belirli eklerle birleşerek aldıkları şekillerdir. İsimler, cümlenin isim, edat, fiil gibi öteki öğeleri ile sürekli bir bağlantı içindedirler. Cümlenin örgüsünü oluşturan bu bağlantıyı kurabilmek için ilişkinin türüne göre çeşitli durumlara girerler. İsimlerin girdikleri bu hâllere, isim durumları denmektedir (Korkmaz, 2019, s. 281-282).

Edatlar ise tek başına anlamı olmayan, hiçbir nesne ve hareketi karşılamayan fakat mânâlı kelimelerle birlikte kullanıldıklarında onları destekleyerek gramer vazifesi gören kelimelerdir (Ergin, 2020, s. 347).

Edatların cümle içinde geçici birer görev yüklenmiş olmaları, onları isim çekim ekleri ile benzer ve paralel duruma getirmiştir. Yalnız aralarındaki önemli ayrılık, şekilce birincilerin ek, ikincilerin birer bağımsız kelime olmalarındadır. Buna göre edatlar, şekilce kelime, işleyiş bakımından isim çekimi ekleri niteliğindedir (Korkmaz, 2019, s. 895). Özellikle son çekim edatları, isimlerden sonra gelerek onların zarf hâllerini yapmaktadırlar. Hâl ekleri de son çekim edatları da isimlere gelerek ismi isim dışı ilişkilere hazırlamaktadır. İsim bu ilişkiye hâl ekleriyle doğrudan doğruya isim, son çekim edatları ile ise zarf fonksiyonu içinde girmektedir. Bu durumda son çekim edatları, hâl ekleri ile aynı görevi paylaşmaktadır (Ergin, 2020, s. 362-363). Zeynep Korkmaz ve Muharrem Ergin'in edatlar üzerine yaptığı açıklamalara paralel olarak Baskakov (1966, s. 31) da edatların, isim ve fiil arasında her türlü dil bilimsel anlamı gösterdiğini; isim çekim eklerinin anlamlarını bünyelerinde taşıyarak yeni söz dizimsel ilişkiler kurduğunu ve cümle bağlamındaki gücüyle anlamı tamamen verdiğini dile getirmektedir. Mustafa

Öner, *Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi* adlı çalışmasında isim + çekim edatı yapılarının gramer çalışmalarında yalnızca kelime grupları bölümünde ele alınmasının yanlış olduğunu; edatlı isim çekiminin, ekleşmemiş olsa bile, ismin fiille olabilecek her türlü ilişkisini ortaya koyan kanallar olarak Türkçede isim çekimi içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (2011, s. 34). Günay Karaağaç da *Edat Üzerine Düşünceler* başlıklı çalışmasında Türkçede varlık ile varlık ve varlık ile fiil ilişkilerinin isimlerden ekleşmiş olanlarının isim çekim ekleri, ekleşmemiş olanların ise çekim edatları olduğunu; isim çekiminin hem ek hem de edatla yapıldığını belirtmektedir (2009, s. 160). Türk dilinin isim çekimi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Eski Türkçe eserlerden itibaren isimlerin isimlerle ve isimlerin fiillerle olan münasebetinin hem ekler hem de edatlar yardımıyla yapıldığı görülmektedir. Fakat son dönem çalışmalarına kadar isim çekimi kısmında yalnızca ekler alınmış; edatların görevleri kelime türleri görevinde işlenmiştir ve bunun sonucunda isim çekimi değerlendirmeleri eksik kalmıştır. Edatların da isim çekiminde aktif bir şekilde görev almaları göz önünde bulundurulduğunda, isim çekimi konusu içerisinde edatlı çekime de yer vermek; bu alanda yapılacak olan çalışmaları daha da yetkin bir hâle getirecektir. Böylelikle konu, bütün detaylarıyla ele alınmış olacaktır.

Yöntem

İsim hâl çekimi üzerine yapılan açıklamalardan hareketle bu çalışmada Karaçay-Balkar Türkçesinin isim hâl çekimi, "Ekli Hâl Çekimi", "Hem Ekli Hem Edatlı Hâl Çekimi", "Edatlı Hâl Çekimi" olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. Karaçay-Balkar Türkçesine ait taranan edebî metinlerdeki isim hâl ekleri ve edatlar, kullanıldıkları cümleler esasında ilgili başlıklar altında incelenmiştir. Cümlelerin sonundaki parantez () içindeki harfler ve sayılar ile cümlelerin alındığı eserler ile sayfa numaraları bildirilmiştir.

Çalışma hazırlanırken Günay Karaağaç'ın "Türkçenin Dil Bilgisi" isimli çalışmasındaki (2013, s. 330) hâl çekimi sınıflandırması esas alınmıştır.

Karaçay-Balkar Türkçesinde İsim Hâl Çekimi

Ekli Hâl Çekimi

İlgi Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ilgi hâli eki, +nI ve +nU fonetik varyantlarıyla kullanılmaktadır. Teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eklerinden sonra ekin ön sesinde bulunan /n/ sesinin düşmesi nedeniyle ilgi hâli ekinin +I ve +U şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Sozaylanı ve Sozaylanı, 2005, s. 19-20).

Çomsomolla elni içinde cürüb, cayılğan agitatsiyani ötürük bolğanın añlata edile (TA 29) "Komsomollar, *şehrin* içinde yürürken yayılan *dedikodunun* yalan olduğunu anlatıyorlardı." *Ne köp küreşsem da seni başñ işlemeydi! – dep, konaklanı allarında korirodnu eşigin açıp, konaklanı kirirge koydu* (A 48) "Ne kadar uğraşsam da senin kafan çalışmıyor, deyip *misafirlerin* önündeki *koridorun* kapısını açıp misafirleri içeri aldı." *Ol akılsıznı elt da kelin et Mahaynı üyünde! – dep, açırlandı Baykasım kızını sözüne* (A 75) "O akılsız götür de *Mahay'n* evinde gelin et, deyip öfkeleni Baykasım, *kızının* sözüne." *Üy iyesi, bazıqboyun Aslan, törde konaklanı ortasında oturadı* (TA 23) "Ev sahibi kalın boyunlu Aslan, başköşede *misafirlerin* ortasına oturuyor." *Ekisi da bir birge «tañ ahşı» berib söleşe kelgenley, Aslanı cılıçısı Ozay, bir çubar atnı başından tartıb kele, bılağa tübedi* (TA 25) "İkisi de birbirine iyi akşamlar dileğinde bulunurken *Aslan'ın* çobanı Ozay, bir alacalı atı başından çekerek gelip bunların yanına uğradı." *Barısı da kele keldile da, colnu örge eltgen cerinde birge koşuldula* (ZTC 67) "Hepsi de geldi ve *yolun* yukarısında birbirlerine

katıldılar." Ekinçi kün Tamara **şkolnu direktorunu**, sabır, çalbaş **ustazını**, kabinetine kirdi (TE 40) "İkinci gün Tamara; **okulun müdürünü**, sakın ve ak saçlı **öğretmenin** odasına girdi." Beksoltan **Baytokları** tüplü-başlı **üyelerini** baş kalindorunda asırı kãthandan, zıñ-zıñ ete turğan eski kañaların da mıçhata, **üynü** uzunluğun arı bla beri önçeleydi (ÖCS 28) "Beksoltan **Baytokların** altlı üstlü **evlerinin** çatı katında çok sertleştiğinden zıng zıng edip duran eski tahtaları da düzenleyerek **evin** genişliğini ölçüyor." **Mamırayını** üsünde bolğan iş, tukum duşmanlıkğa cetmegenlikge, eki **üyürnü** ortasında **köl kaldılığını** teren urusun kazğan edi (ÖCS 44). "**Mamırayın** sorumluluğunda olan görev, duşmanlık derecesine varmamışsa da iki aile arasında derin bir gücenmişlik çukuru kazmıştı." Ekinçi **künnü** ertdenliğinde, Ashat cerinden da kobbunçu, konnaşu kãtın, **Aznornu** anası, Buslimat, beti sütça ağarıb, **üyge** kirdi (AKG 24). "İkinci **günü**n sabahında Ashat, yerinden kalkınca komşu kadın, **Aznor'un** annesi Buslimat, yüzü süt gibi bembeyaz bir hâlde eve girdi."

Teklik Birinci ve İkinci Kişi İyelik Eklerinden Sonra

Cüregimi dıp-dıp etgeni tohtamağandı (CKS 30). "**Yüreğimin** güm güm atması durmamıştı." *Andan ese bilay eteyik: tap zamannı saylap, ekisin da kişite körgüztmegenley, elni töben canında meni **egeçimi** üyüne köçürürge kerekdi* (A 153). "Ondan ziyade şöyle yapalım: Uygun zamanı bekleyip ikisini de kimseye göstermeden şehrin aşağı tarafından **kız kardeşimin** evine götürmek uygun olur." *Kayadan ketib ölgen cañız **karındaşımı** canı üçün, armaw bolub turama* (TA 25). "Uçurumdan düşerek ölen biricik **kardeşimin** ölümüne şaşakaldım." *Caşawumu cañı keziwü başlanadı* (AE 55). "**Hayatımın** yeni dönemi başlıyor." *Canımı saklağan, **umutumun** dört kanadı bolup, anı cerge kãratmağan dört alma teregim* (ÖCS 17)! "Canımı koruyan, **umudumun** dört kanadı olup onu yerlere düşürmeyen dört elma ağacım!" *Ol ulla adamnı taralıp cilyağanı bugün da **közümü** üsünden ketmeydi* (S 62). "O kocaman adamın bunalıp ağlaması, bugün bile **gözümün** önünden gitmiyor." *Öz **üyümü** bosağasın, **elimi-curtumun** sıylı cerin, bitew da Kãbartı-Malkãrını ulla bayramnı nürü cartadı* (AE 144). "Kendi **evimin** eşliğini, **şehrimin**, **yurdumun** kıymetli toprağının tamamını Kabartı-Malkar'ın kutlu bayramının nuru aydınlatıyor." *Ata **üyünde** bir çıksañ, haznamıdı, sen – anañı konağı* (ZTC 28) "Baba evindeymiş gibi bir çıksan çok mu, **annenin** misafiri." *Sen'a **atañı** ızından örley bar, alayda Cüyürgü ayağında bolurla, – deb aşırđı* (TA 41) "Sen de **babamın** peşinden öyle git, orada Cüyürgü'nün peşinde olurlar, deyip gönderdi." *Alay Şimalda, aq tawnu eteginde, şorhuldap barğan taw suwnu çağasında **ata-babalarını** curtların, sıylı **cerini** taşların da bu kün cılthanın bilip tur* (AE 232) "Orada, kuzeyde, ak dağın eteğinde şırl şırl akan dağ suyunun kenarında **atalarının** yurtlarını, kutsal **topraklarının** taşlarını da güneşin ısıttığını bil." *Seni **cawuñu** üsüne da Cüzüm aylanñay edi* (AKK 96). "**Senin düşmanının** üzerine de Cüzüm yönelmişti." *Üyüñü eşigin eterge adam tabılmay kãllık* (ZTC 63). "Evinin kapısını yapmaya adam bulamadan kalacak." *Ay homuh, Dobullu, **üyüñü** içinden bolmasa, caşña kãtın tapmaymısa? - degen edi ol, oğuramay* (AH 396) "Ah beceriksiz Dobullu, **evinin** içinden olmasa oğluna kadın bulmayacak mısın, demişti hor görerek."

Belirtme Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde belirtme hâlini ifade etmek için +nI / +nU fonetik varyantlarıyla kullanılan ekin, ilgi hâli eki ile eş sesli olduğu bilinmektedir. Teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eklerinden sonra belirtme hâl eki geldiğinde ekin ön sesindeki /n/ ünsüzünün düşmesiyle ek, +I / +U şekline dönüşmektedir. Teklik üçüncü kişi iyelik ekinden sonra ise belirtme hâli eki +n biçiminde kullanılmaktadır (Sozaylanı ve Sozaylanı, 2005, s, 19).

*Men ol **zatnu** esime keltirmegenme* (EOA 64). "Ben o **şeyi** aklıma getirmedim." *Tıñlay-tıñlay, ay carıthan keçelerigizde kökde **aynı, cılduzları** da iskiltin ete, cilyap turğanıñız közüme köriñüp turğan edi* (ÖCS 17) "Aynı aydınlattığı gecede etrafınıza baka baka gökteki

ayı, hatta *yıldızları* bile kaybedip ağlayıp sızlanmanız gözümün önüne geliyordu.” Bir *biribizni* körmey köp turalmaybız (CKS 6) “*Birbirimizi* görmeden çok duramayız.” Sen *allay işçikleni* eterge ustasa (A 15)! “Sen öyle *işleri* hâletmekte ustasın!” Biz *malıbzını* da saklab, *kolhoznu* da boldurmazğa süye esek, Alçı-ulun halkğa tübeyalmazça eterge kerekbiz (TA 9) “Biz *hayvanımızı* koruyup *çiftliği* yaptırmak istemiyorsak önce halk ile anlaşmalıyız.” Aşk kölekçigini çağası kir bolub *Mahmutnu* bir zamanda da körmezse (AKK 102) “*Mahmut’u*, beyaz gömleğininin yakası kirli olarak hiçbir zaman göremezsin.” Sora söznü andan arı bardırwınu faydası bolmazlığın añulatıb, *çelekleni* da zıñurdata, üyden aşığıb çıkdı (TE 10). “Sonra sözün devamını getirmenin faydasız olduğunu anlatıp *kovaları* zangırdatarak evden aceleyle çıktı.” Allah maña çaşawınu açı gırcınından bek ullu *ülüşnü* kızganmay bergendi, alay ölümden a çomartlık etmegendi (S 71). “Allah bana hayatın acı lokmasından epey büyük *payı* cömertlikle verdi ama ölüm için de cömert davrandı.”

Teklik Birinci Kişi İyelik Ekinden Sonra

Canımı saklağan, *umutumu* dört kanatı bolup, anı cerge qaratmağan dört alma teregim (ÖCS 17)! “Canımı koruyan, *umudumun* dört kanadı olup onu yerlere düşürmeyen dört elma ağacım!” Zula arı, Zula beri», – dep *kanımı* içerle (A 62)! “Zula oraya, Zula buraya, deyip *kanımı* içerler.” Ala meni *ızını* ızlar üçün, aman adam iyerge bolurla, alay siz anı tıpwıwıdan billiksiz ne türlü adam bolğanın, saş boluğuz (A 73). “Onlar benim *izimi* sürmek için kötü adam gönderirler, fakat siz onun nefesinden anlarsınız nasıl biri olduğunu; dikkat edin.” Meni *cüregimi* añularık tüyül edi Gellyanı ol künlede (ÖCS 25)... “Gellyanı o günlerde benim *niyetimi* anlayacak durumda değildi.” Büğün şaharğa bar, tambla wa, çaçıñı da kesdirib, tırnaklarıñı da boyatıb, meni kartlığında *betimi* coyarğamı umut etese (TE 10)? “Bugün şehre var, yarın da saçını kestirip, tırnaklarını boyatıp ihtiyarlığında *başımı* öne eğdirmeyi mi amaçlıyorsun?” Men; birsi adamlaçı, *tawuğumu*, *malımı* da kesmegenme (TA 33)... “Ben diğer kişiler gibi *tawuğumu*, *hayvanımı* kesmedim.” Alağa kim da kel da meni *mülkümü* üleş, teñ et deb turmaz (TA 111)... “Orada hiç kimse gel de benim *mülkümü* paylaş, bölüştür demez.

Teklik İkinci Kişi İyelik Ekinden Sonra

Men a sen sokıranñan sunup, *kabırını* işlerge dep tura edim (ZTC 10). “Ben de senin pişman olduğunu zannedip *mezarımı* hazırlıyorsun diye düşünüyordum.” Eşikge, terezelege *kulağıñı* salıb tıñılasañ’a, yaşçikden yaşçikge kozlanı sanab athan tawuşları şark-şark etib eşiledi (TA 120). “Kapıya, pencerelere *kulağıñı* verip dinlesen kuzuları sayarak kutudan kutuya şark şark atma sesi iştiliyor.” Da seni *cüregiñi* inciltmeybiz dep aytmaydıla ansı, ol işni bitew el bileği (A 323). “Ama senin *kalbini* kırmayız demiyorlardı, o işi bütün memleket biliyor.” Kel, kel, kereksizge *töşegiñi* suwutma (ZTC 32)! “Gel, gel. Yok yere *yatağıñı* soğutma.” Kel, *awruwıñı* alayım, allay adet da bola edi da, kel, bilay bu cumuşağıraq cerge, unduruğğa çök, – dey, ol katın Tamarağa carık tübedi (TE 46). “Gel *ağrımı* dindireyim, böyle âdet vardır; gel, şöyle yumuşak yatağa çök, deyip o kadın Tamara’ya gülümsedi.” Cañız atı okuna *kölünü* kök bla teñ etedi, kuwançdan tolturadı (AE 27). “Yalnız atı bile *gönlünü* rahatlatıyor, mutlulukla dolduruyor.” Seni eki koluñ çokmedi, ol *közüñü*, *başını* teşe turğanda (TA 64)?! “Senin iki elin armut mu topluyordu, o senin *kafamı* *gözünü* yarararken?!”

Teklik Üçüncü Kişi İyelik Ekinden Sonra

Közlerin kısa, sağışını terenine kire:– Bu sağıt atına minib, eline kaytsın (TA 15). “*Gözlerini* kısıp derin düşüncelere dalarak: ‘Derhal atına binip memleketine dönsün.’” Aznawur, men Baykasımmı mınça *artıklığın* köre turğanlay, cazık atamı halal kıyının aşap, anı bla da kölü *kanmay*, meni sabiy egeçimi kesine arbaz qarawaş etip turğanın kötürallık tüyülme

(EOA 71). “Aznavur, ben Baykasım’ın onca *kötülüğünü* gördükten sonra gariban babamın helal lokmasını yiyip onunla da doymayarak küçük kardeşimi kendisine kapısında köle etmesine razı gelemem.” *Ashat, asker cumuşun añılab, üyge ketdi* (AKK 39). “Ashat, *askerin* vazifesini anlayıp eve gitti.”

Yönelme Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin yönelme hâli çekimi için +ha, +GA, +A, +nA, +ñA ekleri kullanılmaktadır. Teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eklerinden sonra +GA ve +ha ekinin ön sesindeki ünlünün düşmesiyle ek, +A hâline gelmektedir. Teklik üçüncü kişi iyelik ekinden sonra ek yine +A şeklinde karşımıza çıkmaktadır fakat teklik üçüncü kişi iyelik eki ile yönelme hâli eki arasında bir zamir n’i belirlemektedir. Böylelikle ek, +nA biçiminde görülmektedir. Yönelme hâli, /n/ ünsüzü ile biten isimlerden sonra +ñA biçiminde kullanılmaktadır ve bu durumda eklendiği ismin sonunda bulunan diş /n/’si genizsilleşerek /ñ/’ye değişmektedir (Sozaylanı ve Sozaylanı, 2005, s, 19-20).

+ha

Çıbık bla uzalıp, awnu dağıda tartadı da, dağıda artha sekiredi (S 13). “Dalı uzatıp avı dürtükledi ve tekrar *geriye* sıçradı.” Atası *Hammatha* bildirgeninde *wa, ol aqdan-ğaradan bir cuğ da aytmadı* (ÖCS 13). “Babası *Hammat’a* anlattığında da o iyi kötü bir şey bile söylemedi.” *Şahşa terk-terk kóbup, üçüle bargan kayın otha cañı zığıtlanı sala, üfgüre, tıyana turdu* (A 33). “Şahşa hızlıca ayağa kalkıp sönmek üzere olan kayın *ateşine* yeni çer çöpleri atarak ateşi yelleyip ayakta durdu.”

+GA

Halkğa kelgen kıyın küin edi, ol sebepten, bila ofitserni sabiyleridile, dep, ayrırlıp tarıkğan da ayıp edi (ÖCS 8). “*Halka* zor gün gelmiş, o sebepten bunlar subayın çocukları diye ayırım yapıp dert yanmak da ayıptı.” *Har neni da bilgen, har nege da cetişiwçü Radik meni opera teatrğa eltdi* (AE 9). “Her şeyi bilen, her şeyde gelişen Radik; beni operaya, *tiyatroya* gönderdi.” *Ol cılnı içinde anası anı körürge Nalçıkge bir da barmağandı* (TE 11). “O yıl içerisinde annesi onu görmek için *Nalçık’e* bir daha gitmedi.” *Azretni aotomat bla türtüb eşikge çığardı* (AKK 10). “Azret’i silah ile dürterek *kapıya* çıkardı.”

+ñA

Duşmanña cetgende, honşu, tamata, kart dep ayırırğa caramazlığın bilmeydi (ZTC 31). “*Düşmana* ulaştığında komşu, lider, ihtiyar diye ayırım yapmanın faydasız olacağını bilmiyordu.” *Ollahiy, Ortabay, et bişgendi, mundan ozdura esek, kazarña iyebiz, – deb etni alır kayğığa kirdi* (TA 63). “Vallahi, Ortabay, et pişti; bunu geçirirsek *kazana* göndeririz, diyerek eti alma telaşına düştü.” *Bıyıl bu işni boşayalsak, caz başında birsi eki özenñe suw eltgen kıyın bolmaz* (TA 175). “Bu yıl bu işi bitirebilirsek yaz başında diğer iki *vadiye* su ulaştırmak zor olmaz.” *Çat tawnu töppesine örlegen küñne da bir qaradı* (S 51). “Çat, dağın tepesine doğru çıkan *güneşe* bir baktı.” *Kesleri wa közleri qaragan kızlanı, pravlenñe çakırğan kibik etip, namısları bla oynap turadıla* (ÖCS 65). “Kendileri de baktıkları kızları *yönetime* çağırıyormuş gibi yapıp gururlarıyla oynuyorlar.”

+nA

Marawçu, uwçu Takuş erlay etni alıp boşaganlay, kabırğadan üçayak tepsini katına salıb, gulmağ-gulmağ etleden üsün tolturdu (TA 63). “Avcı Takuş derhal eti alıp bitirince duvardan üç ayaklı tepsini *yanına* alıp yumak yumak etlerle üzerini doldurdu.” *Ayağda tüygen tuzun aylandırıp, say kamilge kağıb, üsüne az şorpa kuyub, tepsini ortasına saldı* (TA 63). “Kasede dövdüğü tuzu döndürüp boş kaseye ekleyip üzerine az çorba koyarak tepsinin *ortasına* bıraktı.” *Ala kesleri aythannı etmegen adamnu süymegenlerin kim da biledi, alay adam*

kesine otun etmey, *malına* karamay kalay turlukdu (TA 181)? “Onların söylediklerini yapmayan kişileri sevmediklerini herkes biliyor fakat kişi kendisine odun hazırlamadan, *hayvanına* bakmadan nasıl dursun?” *Tıñılayma*, – dedi *predsedatel şintigine* oltura (S 17). “Dinliyorum, dedi Başkan, *koltuğuna* oturarak.” *Tüzünley betine* qarap, munu bir oquçu dep, üsü kalam cazıwladan tolu bir kağıtnı uzatdı (ÖCS 115). “Direkt olarak *yüzüne* bakıp ‘Bunu bir oku.’ diyerek üzeri kalemle yazılmış yazılarla dolu bir kâğıdı uzattı.”

+A

Kün sayın *kabırına* kelirme, sen *maña* cetdirgen azapnı *kesiñe*, *ellileriñe* da cüz katlap cetdirirme (ZTC 11). “Her gün *mezarına* geliyorum, senin *bana* çektiğin azabı *sana* da *hemşehrilerine* de yüze katlayıp anlatıyorum.” *Koylarıña* börü çabsa wa ne eterse (TA 40)? “*Koyunlarına* kurt saldırırsa ne yaparsın?” *Eliñe* kalay añılatırıkça anı? - dep küysüne edi dağıda Beksoltan (ÖCS 110). “*Memleketine* onu nasıl anlatacaksın, deyip tekrar iç çekti Beksoltan.” *Altın etegiñe* başım kor bolsun, bu tarıgıw bu carlı katınnıkdı, ol ne ötürük ayta bilede, – dedi Zaliyhan (A 38). “*Altın etegiñe* kurban olayım, bu sızlanma bu gariban kadınıdır; o nasıl yalan söyleyebilsin, dedi Zaliyhan.” Poetni birinci körgeñ keziwüm *esime* köp cıl ozğandan sora da bir tüşgen edi (AE 9). “*Şiiri* ilk gördüğüm an uzun yıllar geçtikten sonra da *aklıma* gelmişti.” *Teñlerime* endi ne bet bla qarayım (TE 64)? “*Arkadaşlarıma* şimdi hangi yüzle bakacağım?” Bir col men, *cuwuklarıma* kelgen keziwümde, *Ashatlağa* kaytdım (AKK 18). “Bir keresinde ben, *yakınlarıma* geldiğim zaman *Ashatlara* döndüm.” *Meni mallarıma* wa cıyın börüle da çapsınla (ZTC 32). “*Benim hayvanlarıma* da kurt sürüleri saldırısın.”

Bulunma Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin bulunma hâlini ifade etmede +dA eki kullanılmaktadır (Sozaylanı ve Sozaylanı, 2005, s, 19). Ekin ünlüsü ünlü uyumuna girmekte fakat ek başında bulunan /d/ ünsüzü ünsüz uyumuna girmemektedir. Bu sebeple ekin ötümsüz şekli bulunmamaktadır.

Buruw dorbundan arlağda, ışıkdadı (S 28). Matkap kovuktan biraz *ötede* çalıştı.” *Alayğa cete-cetmez, comakda* aytilıwçu ceti başlı emegen kelgença, bir boran keldi (S 29). “Oraya gider gitmez *hikâyede* anlatılan yedi başlı dev gelmiş gibi bir fırtına koptu.” *Duniyada* az türlü zat bolmaydı, bir zat bolup iş kalsa, sabiylerime qararsa (ÖCS 116). “*Dünyada* az türlü şey olmuyor, bir şey olup iş kalsa çocuklarıma bakarsın.” *Har halkda*, har *millette* bardıla allay adamla (AE 31). “Her *halkta*, her *millette* vardır öyle kişiler.” *How, şaharlada* bla *ellede* aylanıwlarından hazna soluğan da etmeydile (TE 5). “Evet, *şehirlerde* ve *köylerde* gezmekten pek dinlenmiyorlar.” *Asker kolonna solurğa el Sovetni allında* bir kesekçik tohtadı (AKK 21). “*Asker*, kolonun yanında dinlenmek için Sovyet memleketinin *önünde* biraz bekledi. “*Baykasımın üyünde*, tögerek, üç ayaklı kañanı *tögereginde* kimi *tapçanda*, kimi *ağaç şintikde* har zamanda olturuwçula (A 42). “*Baykasım*’ın *evinde* yuvarlak, üç ayaklı tahtanın *etrafında* kimi *koltukta* kimi ahşap *taburede* her daim oturanlar...” *Allay inirle wa alamat cazıwçunu kışa ömüründe* ol colğa deri da bola turğan edile (AE 30) “Öyle akşamlar da o şahane yazarın kısacık *ömründe*, o güne kadar hep tekrar etmişti.

Ayrılma Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin ayrılma hâli için +dAn eki kullanılmaktadır (Sozaylanı ve Sozaylanı, 2005, s, 19). Ekin ünlüsü ünlü uyumuna uyarken ön seste bulunan diş ünsüzü /d/, ünsüz uyumuna uymamaktadır. Bundan dolayı ekin sadece ötümlü biçimi bulunmaktadır.

Zekeriya, Karabaşha sorub, koylanı enlerin bilgenden sora, **arlakdan** karab turğan Soltan-Hamit bla Harunnu koyla katına çakırdı (TA 66). “Zekeriya, Karabaş’a sorup koyunların işaretlerini tanıdıktan sonra **biraz öteden** bakan Soltan Hamit ve Harun’u koyunların yanına çağırıldı.” **Kolhozdan** çığar uçun da sağış etib, birsilege köre eterge kerekdi (TA 181). “**Kolhozdan** çıkmak için de düşünüp diğerleri gibi yapmak gerekir.” İşge barama, kaytama, sabiylege üyden çıkmamız desem, çıkmaydıla, huli etmegiz desem, etmeydile (S 34). “İşe gidiyorum, işten dönüyorum; çocuklara **evden** çıkmamalarını söylesem çıkmıyorlar, yaramazlık yapmayın desem yapmıyorlar.” **Köpürden** ötgenley, atlanı tohtatıp, Kazak kırnı kıyırına bardı (ZTC 9). “**Köpürden** geçer geçmez atları bekletip Kazak otluğunun kenarına gitti.” Hircunnu **kolundan** sermeb alıb, **içinden** beş bişgen cumurthanı çığarıb, nemetsin kesini hircununa saldı (AKK 31). “Kesesini **elinden** çekerek alıp **içinden** beş pişmiş yumurtayı çıkartarak Alman’ın kendi kesesine bıraktı.” Efendi ertdenlik namazın boşap, minçaq sanay turğanlay, arbazda ayak tawuşla eşitildile da, otowğa Mamaş biy, anı **ızından** elni biyleri Hatra bla Maske kirip keldile (ZTC 34). “Efendi sabah namazını bitirip tespih çekerken bahçede ayak sesleri işitildi ve odaya Mamaş Bey ve onun **peşinden** de köyün beyleri Hatra ile Maske girdiler.” Ma karap turğanımlay, **közlerinden** cilyamuqları çığa turğanlay aythandı, dep iynandırdı Zula (A 64). “İşte baktığımda **gözlerinden** gözyaşları akarken söyledi, diyerek inandırdı Zula.” Müyüzüne cabışıb, **belinden** cantawnu alıb başladı (TA 67). “Boynuzuna yapışıp **belinden** kemerini almaya girişti.”

Ekli ve Edatlı Hâl Çekimi

Eşitlik Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin eşitlik hâli, yalnızca eklerle değil edatlarla da çekimlenmektedir. Eşitlik hâlinin ekli çekiminde +ça ve +IAy ekleri kullanılmaktadır (Sozaylanı ve Sozaylanı, 2005, s, 11). +IAy ekinin ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girerken +ça ekinin ünlüsü, bu uyuma girmemektedir. Dolayısıyla +ça ekinin yalnızca kalın ünlülü biçimi bulunmaktadır.

Eşitlik hâlinin edatlı çekiminde ise “kibik” ve “çaqlı” edatları kullanılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 283-286).

Eşitlik Hâlinin Ekli Çekimi

Sabiyaça kıçırıp cilyaydı (S 28). “**Çocuk gibi** bağırıp ağlıyor.” Biyağı lyaçin, **oğça**, atılıp, örge, biyikge çıkdı (ZTC 13). “Az önceki şahin, **ok gibi** öne atılıp yükseldi.” Bizni bla ne kadar şağıreylikni cürütseñ, ol kadar tuwğan **egeçibizça** körürbüz (A 161). “Bizimle ahbablığını ne kadar sürdürürsen o kadar **öz kardeşimiz gibi** görürüz.” Soltan-Hamit ne ese da bir zat aytırğa murat etse da, aytalmay, erinlerin çaynaydı, tohtamay " köz cilyamuqları, **incileça**, betine, öşününe töğüledile (TA 80). “Soltan-Hamit bir şey söylemek istese de söyleyemiyor, dudaklarını yiyordu; **inci gibi** gözyaşları durmadan yüzüne, göğsüne dökülüyor.”.Aznawur, kıynalıb soluy, aqırın **atlay**, kabinetine kirdi (AKK 55). “Aznawur, sıkıntıyla nefes alan aheste **at gibi** odaya girdi.”.Keçe **buzlay**, kündüz a cumuşay turğan kar, hant tuzça, zıbir bolğandı (S 75). “Gece **buz gibi**, gündüz de yumuşamaya başlayan kar, yemek tuzu gibi pütür pütür olmuş.” Aslan, aqırın **atlay** kelip, sehle kıyırına çökdü (ZTC 30). “Aslan, yavaş **at gibi** gelip direğin kenarına çöktü.”

Eşitlik Hâlinin Edatlı Çekimi

Aslan **kibik** adamla meni kullarımdıla (A 230)... “Aslan **gibi** kişiler benim kullarımdır.” İtle **kibik** qarlanı, boranlanı tüplerinde ölsünle (A 259). “Köpekler **gibi** karların, fırtınaların dibinde ölsünler.” «Ahşı konak alğa sıylar» deb, seni **kibik** ahşıla üçün ayılğan bolur (TA 94). “İyi misafir insanı yüceltir sözü **senin gibi** iyiler için söylenmiştir.” Tañnu

bağır **kibik** kızargan carığı bla birden: tarh-turh deb eki çakmalı şkoğ atılğan tawuş eşildi (TA 133). "Tanı bakır **gibi** kızartan ışığı ile birden tak tak diye iki ateşli silah sesi işitildi." Ol aman efendi **kibik** da aladan korkğandan kabırlara barıb canazı etdirmegendi (TA 181)! "O kötü kişi **gibi** onlardan korkusundan mezarlara gidip cenazeye izin vermedi." Gola artha aylanıb, küle turğan Zuleyhani körgeninde, sabiy **kibik** kuwandı (TA 190). "Gola arkaya dönüp gülen Zuleyha'yı gördüğünde çocuk **gibi** sevindi."

Bir ağaç tömmekni bir canın conub, ariw sıydamlab, ortasına, balan barmağ bla bashan **çaklı**, karaçık etib, tögeresine kara güren tartdıla (TA 31). "Bir ağaç gövdesinin bir kenarını yontup, güzelce parlatıp, ortasına işaret parmağı ile basmış **gibi** işaret yaparak etrafına kara yuvarlak çektiler." Ol ekisine wa aladan biri **çaklı** tal kömürnü hoşabız (BGCK 158). "O ikisine de onlardan biri **gibi** söğüt kömürü ekleriz." Cenup canına barğan uruş cükleni aslaması **çaklı** bir col bla ötgeni sebepli, aña sağdıla (UO 157). "Güney tarafına giden savaş yüklerinin **çoğu gibi** bir yoldan geçmesinden dolayı ona dikkat ettiler."

Edatlı Hâl Çekimi

Vasıta Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin vasıta hâli çekimi ek ile değil edat yardımı ile yapılmaktadır. Vasıta hâlinin çekiminde "bla" edatı kullanılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 281).

Ekibiz awnu tutarğa, ekibiz da çertlewük çıbıkla **bla** başından çabaqlanı kuwarğa kerek edik (S 11). "İkimiz avı tutmalı, yine ikimiz dallar **ile** başından balıkları kovmalıyız." Kılıç tağıp, keroh, şkoğ **bla** elde kızlağa bir körünñen nasıp tüyülmüdü (ZTC 17)? "Kılıç takıp tabanca ve silah **ile** köydeki kızlara görünen kısmet değil midir?" Men alayçıknı añulayalmayma, – dedi alaşa kara kişi, kir kalpağın barmağı **bla** artharak awdurup, izlikli mañulayın aça (ZTC 18). "Ben o kadarını anlayamaz mıyım, dedi kısa esmer kişi kirli kalpağını parmağı **ile** geriye ittirip çizgili alnını açarak." Col berigiz, col berigiz! – deb Kiçibagır cancanına karağan Sarbiyni kamiçi **bla** türte, dorbunnu allına endirdi (TA 13). "Yol verin, yol verin! deyip Kiçibagır etrafına bakan Sarbiy'i kamçı **ile** dürterek kovuğu önüne indirdi." Kesi közüñ bla körmey, konuşu-teññ aythan **bla** başıñı tışına kalay athın (ÖCS 31)! "Kendi gözün ile görmeden komşunun, arkadaşının söylediği **ile** nasıl karar vereceksin?" Mahay har birini oñ kolu **bla** kolların tutup sol kolun köküregine salıp iyiledi (A 30). "Mahay, her birini sağ eli **ile** ellerinden tutup sol elini göğsüne götürüp büktü." Birazdan, emçekden ayırıp, beşik cuwurğannı kanatı **bla** sabiyni betçigin cabdı (TA 10). "Biraz zaman sonra memeden ayırıp beşik örtüsünün kenarı **ile** çocuğun yüzünü örttü."

Yön Gösterme Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde edatlar vasıtasıyla kurulan bir diğer hâl çekimi ise yön gösterme hâlidir. İsmi bu çekiminde "taba" ve "cuwuğ" edatları yaygın olarak kullanılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 288-291).

Ustaznı sağışlı karamı kıızı **taba** burulubdu (AKK 8). "Öğretmenin düşünceli bakışı, kıza **doğru** yöneldi." Awbekir, kızın kuçaqlab, başın silab, anası **taba** akırın türtdü (TE 18). "Awbekir, kızını kucaklayıp başını okşayarak annesine **doğru** yavaşça itti." Bir ıyık da ozğunçu, Leniñrad **taba** kelgen duşman kemelege çabıwul eterge dep buyruk alındı (AE 66). "Bir hafta da geçince Leningrad'a **doğru** gelen duşman gemilerine saldırı düzenlensin diye emir alındı." Aslan şişlikden biraz aşay kelib, sabiyle **taba** karadı (TA 20). "Aslan, et yemeğinden biraz yedikten sonra gelip çocuklara **doğru** baktı." Anı ekinçi inirinde Aslanuğa kelgende, Bisliymat, anı bla kaçıp keterge hazır bolup, el kıyırına çığıp, ol keliwçü col **taba** karap, süyelip bolğandı (ÖCS 41). "Onun ikinci akşamında Aslanu'ya geldiğinde Bisliymat, onunla

kaçıp gitmek için hazırlanıp köyün çıkışına gitmiş; onun geleceği yola **doğru** bakıp heyecanlanmıştı.”

*Ala esleginçi otnu tegeregindegilege **cuwuk** barıb: – Ey, keç ahşı bolsun! – dedi (TA 78). “Onlar fark edince ateşin etrafındakilere **doğru** gidip: ‘Hey, iyi akşamlar!’ dedi.” Koşha **cuwuk** cetgende, Sarbiy aytdı (TA 87): “Çiftliğe **doğru** geldiğinde Sarbiy şöyle dedi:” Elbuzduq calan kölek, calan könçek, kolları kaltıray, eşikge **cuwuk** kısılib: – Kimse? – deb sordu (TA 108). “Elbuzduk, yalnız gömlek ve pantolonla kollarını kaldırarak kapıya **doğru** yaklaşp: ‘Kimsin?’ diye sordu.” Kaysında kaynarıkbız? – dedi Şamilge **cuwuk** cetgen caş (ZTC 213). “Hangisinde bulacağız, dedi Şamil’e **doğru** gelen genç.” Arık caşçık anı katına **cuwuk** canladı (AKK 47). “Çelimsiz genç, onun yanına **doğru** yöneldi.”*

Neden Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde neden çekimi de edatlarla yapılmaktadır. Bu çekimde “üçün”, “sebebli”, “sebepten/sebepten”, “köre”, “amaltın” edatları kullanılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 285-290).

*Tab adebliği, sabır hallılığ **üçün**, nögerleri anı süyedile (AKK 80). “İyi ahlaklı ve uysal tavrından **dolayı** arkadaşları onu seviyorlar.” Ullu işibizde horlaw **üçün!** – dedi Aliy (TE 98). “Büyük görevimizde galip gelmek **için**, dedi Aliy.” Erkinlik bla tüzlük **üçün** küreşgen halkını otunda birsi kemele da küyedile, canadıla (AE 68). “Özgürlük ve dürüstlük **için** mücadele eden halkın ateşinde diğer gemiler de yanıyorlar, tutuşuyorlar.” Ma, bu üç da amanlıkları **üçün** mahkemede töre eterigizni tileyme (TA 60)!.. “İşte bu üçünün de kötülüklerinden **dolayı** mahkemede yargılanmasını diliyorum.”*

*Bılayçığı unutulğanı **sebebli**, har birisi birbirine karaydıla (TA 23). “Bu şekilde unutulması **sebebiyle** her biri birbirine bakıyor.” Men cuşum bek kelgeni **sebebli** çuruklarımdan sora cuş da teşmey tıyanıb kalğanıma, – deb Nikolay, közlerin sürte, ayakların orunduğdan enişge salındırdı (TA 128). “Ben uykum çok geldiği **için** ayakkabılarımdan başka hiçbir şeyi çıkarmadan uzanıp kalmışım, diyen Nikolay; gözlerini ovuşturarak ayaklarını yataktan aşağı sallandırdı.” Gitçe bolğanı **sebebli** anası anı uwğa cibermezge da bolur edi (AKK 89). “Küçük olduğu **için** annesi onu ava göndermezdi.” Alay inirde da anı saklanıanı **sebebli**, asker borçnu toltururğa oñ bolmadı (AKK 39). “Fakat karanlığın onu gizlemesi **sebebiyle** asker, görevini yerine getiremedi.”*

*Bir kesekden karnı kıynarça awurlannanın bildi, ol **sebepten** ayrırandan har zamandaça iği içalmadı (TA 156). “Bir süre sonra midesinin kaynarcasına ağrıdığını anladı, o **yüzden** ayrıanı her seferindeki gibi iyi içemedi.” Bu **sebepten** Soltan-Hamit Mölüşkünü Biy-Kaçı awuşu bla taw artında Mulahha, Mucalğa sawut keltirirge eki caş iydi (TA 128). “Bu **sebepten** Soltan Hamit Mölüşkü’yü Biy-Kaçı Geçiti’nden dağ arkasına, Mulah’a ve Mucal’a silah getirtmek için iki delikanlı gönderdi.” Ol **sebepten**, başha kayğıla horlapmı, oğese ırıshu kıtlıkmı boldu siltawu, ol iş az-azdan unutulma başladı (AE 200). “O **sebeple**, başka endişeler galip geldiğinden mi yoksa kıtlık yaşandığından dolayı mı bilinmez, o iş yavaş yavaş unutulmaya başlandı.”*

*Sora, mıyık tübüнден ışara, caşını anası taba burulub koşdu, – da anı da kim bilsin, tehnika ilmulanı alay bek süygenine **köre**, caşın, eşda, kosmos kemele işlewçü incener bolub kallık ese wa (AKK 70). “Sonra bıyık altından gülerken gencin annesine doğru koştu ve kim bilir, oğlun teknik ilimleri o kadar çok sevdiği **için** uzay gemilerinde işçi olarak çalışmak ister.” Biz a, cürüngen adetge **köre**, anı biyçesine çille cawuluk kışhan edik (AE 253). “Bizim âdetlerimizden **dolayı** onun hanımına ipek başörtüsü bağlamıştık.” Halkını sanına **köre**, Finlandiyanı gitçe kırallığa uşathan da kıyındı (AE 181). “Halkının sayısı **sebebiyle** Finlandiya’yı küçük krallığa benzetmek de zordur.”*

*Amma alanı şo bir comak aytır **amaltın**, kesi da ol haparğa iynanıp, comak aytılğan kemine sürgün kıynılığın da, caşlarını uruşdan kaytmay turğanların da unuta ese; colğa karağandan tavusulğan köz cawları ol kesekçikge cañudan kayta esele (ÖCS 175)? “Fakat onların anlattığı masal **sebebiyle** kendisi de ona inanıp masalı anlatılan gemideki sürgünün zorluğunu ve çocuklarının savaştan dönemediklerini unutmuşsa da yol gözlemekten tükenen gözyaşları ona yeniden dönseler.” Bıla **amaltın** endi Kayıt koluna tüşe başlağan ırışudan kuru qallıkdı (ZTC 29). “Bunlardan **dolayı** şimdi Kayıt, eline düşmeye başlayan rızıktan mahrum kalacak.”*

Karşılaştırma Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin karşılaştırma hâli çekimi “teñli”, “çaqlı”, “köre” edatlarıyla yapılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 286-290).

*Caşawumu cel kötürüp ketgen ol kağıt curun **çaqlı** bir kıymatı bolmağandı, – dedi kart (S 71). “Hayatımın, yelin götürdüğü o kağıt parçası **kadar** bir kıymeti yok, dedi ihtiyar.” Ulluluğu cumduruq **çaqlı** topnu çıkarıp, sadakñı uçuna çançdı (AH 75). “Büyüklüğü yumruk **kadar** olan topu çıkarıp okun ucuna batırdı.”*

*Alay bolğanlıkğa, aythanımça, ol, kesini teñlerine **köre**, igi okuy biledi (AKK 80). “Öyle olmasına rağmen, söylediğim gibi o; arkadaşlarına **göre** daha iyi okuyabiliyor.” Ol zamanlağa **köre** em ullan, em sıyılı, bağır-cez nakışla bla aybatlanñan, eki da canından eki cıyrma tobu karağan keme, patçah, cıyılğan halk da qarap turğanlay, batıp ketgen edi (AE 196). “O zamanlara **göre** en büyük, en kıymetli, bakır havan nakışlarıyla süslenen, iki tarafı da kırk topu gören gemi; padişah, toplanan halk bakıp dururken batmıştı.”*

*Tük **teñli** terslikleri bolmağan adamlanı, keslerini birgelerine çaşağan, tırnaq tüplerinde karalarına deri bilgen bir birle, vlastnı duşmanlarına çıkarıp, coyup bolğandıla (ÖCS 64). “Tüy **kadar** kötülükleri olmayan kişileri; kendi hâllerinde yaşayan, birbirleriyle çok yakın olan bu kişileri rejim düşmanlarının önlerine attılar.” Zuhra Zulqayevna caş ustazdı, ayhay da, bizni **teñli** sınavı coğdu. (OT 72) “Zuhra Zulqayevna genç bir öğretmendi, elbetteki bizim **kadar** tecrübesi yoktu.”*

Benzerlik Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin benzerlik hâli çekimi için de ek yerine edat kullanılmaktadır. Bu isim çekiminde “teñli”, “çaqlı”, “kadar”, “köre”, “kibik”, “bolub”, “matallı”, “uşap”, “uşaş”, “sıfatlı” edatlarından yararlanılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 280-290).

*Amalsız **kibik** bolup, alay anı elgenñenin bildirmez üçün, kesin ışartıp sordu (A 275). “Çaresiz **gibi** olup korktuğunu fark ettirmemek için gülümseyerek sordu. “Sıra kaşhüden içgen eşek **kibik**, eki közü arı-beri aylana (TA 82)? “Sıra sıra dizilip yalaktan su içen eşekler **gibi** gözleri sağa sola çevriliyor.”*

*Ol, kesi biyikliği **çaqlı** tıyağına tıyanıp, sekire-sekire, oynay keledi (CT 8). “O, kendi uzunluğu **kadar** olan bastonuna dayanıp topallaya topallaya oynayarak geliyor.” Biz aladan aslam, ne da ala **çaqlı** bolsak edi, künlerin körgüztür edik (CT 211). “Biz onlardan fazla ya da onlar **kadar** olsaydık günlerini gösterirdik.”*

*Alanı içlerinde meni **teñli** sabiyle köbürek bolur edile (ÖCS 77). “Onların arasında benim **gibi** çocuklar da oldukça fazladır.” Şinelni kıyırından bir karış **teñli** curun alıp, kalğanın soldatnı üsüne atdı (ÖCS 83). “Paltonun kenarından bir karış **kadar** kumaş alıp kalanını askerin üzerine attı.” Kayın anasından, betiñ kara bolsun degen **teñli** bir tırman eşitmegenlikge, süygen adamına tansık bola edi (ÖCS 97). “Kayınvalidesinden yüzün kara çıksın demiş **gibi** bir serzeniş işitmediği için sevdiği adama özlem duyuyordu.” Köznü*

cumup açhan **teñli** az zamanña Askerni öçüliüp barğan esi uzun colun carıtdı, kışa-kışa etip, bölüp (ZTC 334). “Gözü kapatıp açınca kadarki zaman **gibi** az zamanda askerin aklına gelen fikir, kısa kısa edip bölerek uzun yolu aydınlattı.”

Alay artdan-artha, bu kıralnı çaşaw halından, büğünñü turmuşundan, bolumlarından haparlı bola kelgenibiz **kadar**, cazmanı bu kesegi da kurala tebiregenñe uşadı (AE 257). “Fakat sonradan bu kralın yaşayış biçiminden, bugünkü hayatından, vaziyetinden haberimiz olarak geldiğimiz **gibi** yazmanın bu kısmının hazırlanmaya başlanmış gibi duruyor.” Tüz barırğa küreşedi, ol kadar ayağı tutmaydı (CK 157). “Düz gitmeye çalışıyor, ayakları o **kadar** tutmuyor.”

Anı küzgülü canñan kurç kabırğalarında pavilonnu içinde aylanñan adamla gitçeçikle **bolub** körünedile (AKK 109). “Onun ayna gibi parlayan duvarlarında, köşkün içerisinde dolanan kişiler ufacık **gibi** görünüyor.” Analarığızğa boluşub, iği çaşla **bolub** turuğuz, – dedi ol ofitser, – biz’a bir kesekden kaytırız (AKK 22). “Annelerinize yardım edip iyi çocuklar **gibi** olun, dedi o subay; biz bir zaman sonra döneriz.”

Çibicisi burunuña ura turğan kebab, kozu tilden, bawurdan etilgen aşla, şişlik **matallı** kuwurulğan etle, tawuk-ğura azıqla, bizni ayranña uşagan içgile (AE 237)... “Kokusu burnuna vuran kebab, kuzu dilinden ve göğsünden yapılan yemekler, şişlik **gibi** kavruan etler, tavuk-hindi yemekleri, bizim ayrına benzeyen içecekler...” Kıziykalanı bahçalarını töben canında edi cıl sayın da tarak **matallı** çapıraklı möreciyala kalın ösüwçü talaçık (ÖCS 86). “Kızıyıkların bahçelerinin alt kısmındaydı her yıl tarağa **benzeyen** yapraklı ağaçlar, gür yetişen otlar.”

Cazğanın çığarırğa erkinlik tapmay, tuzakğa tüşgen kuşha **uşap** kalğan edi (AE 122). “Yazdığını bastırmaya izin alamadığı için, tuzağa düşmüş kuş **gibi** kalmıştı.” Uzaq col kıdırıp, terek başlağa, kaya cırtıklağa iline-iline kelip, eteklerin sagel etip cıkarğan, ocak tütünñe **uşap** kala edi sürgün kıynlığı (ÖCS 174). “Uzun yollar boyu gezip ağaç başlarına, kayalıklara takıla takıla gelerek eteklerini seyrek tüten ocak dumanı **gibi** yırtmışlar sürgün zorluğunda.”

Kıyırlarında – iniçke halı bla tigilgenñe **uşaş** nakışla (AE 228)... “Kenarlarında ince iplikle dikilmiş **gibi** duran nakışlar...” Viktornu çaçı wa, orulurğa hazır bolub turğan budayğa **uşaş**, sarıdı (AKK 68). “Viktor’un saçları da biçilmeye hazır olan buğdaylar **gibi** sarıdır.” Arbazında kesine **uşaş** kıtsuz, tişsiz pariyden sora can bolmay (ZTC 384). “Bahçesinde kendisi **gibi** meymenetsiz, dişsiz köpekten başka canlı olmaz.”

Ne ese da emegenñe **uşagan** üynü başında bir celmauwuz **sıfatlı** canıwar, içi kıızıl çıraqla bla carıtılğan dorburn awuzun açıp, biz taba karadı da, duniyanı gürüldete ökürdü, üç barmaqlı kolunda tokmağın oynata tebiredi (AE 166). “O neyse, dev **gibi** bir evin başında ejderhaya **benzeyen** canavar; içi kıızıl ateşlerle aydınlanan mağaramsı ağzını açıp bize doğru baktı ve yeri titreterek böğürdü, üç parmaqlı elindeki balyozunu oynatmaya başladı.”

Sınırlandırma Hâli

Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin bu hâlini ifade etmek için ek değil edatlar kullanılmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde ismin sınırlandırma hâlini ifade etmek için “deri”, “çaklı”, “kadar”, “cuvuk”, “teñli”, “tışında”, “arı” edatlarından faydalanılmaktadır (Baskakov, 1976, s. 282-289).

Köz ilişannı alır **çaklı** bir uzaklıkta saldıla (TA 31). “Gözüyle nişan alınacak **kadar** bir uzaklığa yerleştirdiler.” Andan beri eki cıyırma **çaklı** cıl ozğandı (AE 51)... “Ondan **beri** kırk yıl kadar zaman geçmişti.” Üç kilometr **çaklı** arlakda düşmannı pozitsiyaları bolurğa kerekdile (S 41). “Üç kilometre **kadar** uzakta düşman mevkilerinin olması gerekiyor.” Aslan bla

Habalanı asker kavumları birbirlerinden uzak sozulmay, Nalçık başına **deri** kelip, mında üç-tört kün **çaıklı** turdula (ZTC 297). "Aslan ve Habala'nın asker birlikleri birbirlerinden uzaklaşmadan Nalçık girişine **kadar** gelip burada üç dört gün **kadar** kaldılar."

Eki sawluk iynek, beş tana, dört at, bir baytal, cüzge **cuwuk** uwaq ayaklı mal, aña köre ceri, biçenligi efendini kişi közüne karatmağandı, fitnalık etmey, özden adamça çaşarğa oñ bergendi (ZTC 147). "İki sağlıklı inek, beş dana, dört at, bir kısarak, yüze **yakın** küçükbaş hayvan ve onlara uygun çayırdı efendi; kimsenin gözüne gözükmeyen, fitnelikten uzak, hür insanlar gibi yaşamaya karar verdi." Eskadron tohtar cerinde tamam tohtadı degenley, kızıl asker başçı kolu bla belgi bergeni bla teñ üç cıyırmağa **cuwuk** şkoq birden atıldıla, solda, oñda geben artlarından eki pulemöt da kıstaw boldula (ZTC 195). "Filonun bekleme yerinde her şey hazır olduğunda Kızıl liderinin eliyle işaret vermesiyle aynı anda altmışa **yakın** silah atıldı, etraftaki ot yağınlarının arasından iki uçak da süratle geçtiler."

Beksoltan kulluk etgen asker kavum, Bakudan uruşha ketip bara, Mozdokda bir ay **teñli** bir turğandı (ÖCS 104). "Beksoltan'ın yer aldığı askerî birlik, Bakü'den savaşa gitmiş; Mozdok'ta bir ay **kadar** kalmıştı." Huseyni dağıda bir seyiri: mal soyarğa, soyulğan malladan süygeni **teñli** et alırğa Kazak erkin edi (ZTC 390). "Husey'in tuhaf karşıladığı bir şey de şu idi: Hayvan derisi soyarken bu hayvanlardan istediğin **kadar** et almak, Kazaklarda serbestti." Olmu edi kayğısı: san birde, işden içünip, anasın körürge kelgen iş etse, aña bir ıyıkğa ceter **teñli** otun etip, carıp, cıyıp keterge tüşe edi (ÖCS 118). "O muydu endişesi, işten ayrılıp annesini görmeye gitse ona bir hafta yetecek **kadar** odun toplamak, kesmek ve onları yığmak için giderdi."

Şkol arbazdan **tışında**, erkinirek cer tabmay amal çoqdu (AKK 72). "Okul bahçesinin dışında, özgürce yer bulma ihtimali yoktur." Eki ömürge **cuwuk** zamannı uruş açılığın sinamağan bay kıralnı şaharlarında, begirek da şaharlardan **tışında**, ariw tabiyğatnı katında arbazlarında da mermer basseyneri bla ençi qalala formalı dvoretsle bardıla (AE 201). "İki ömre **yakın** hayatında savaş acısını tecrübe etmeyen zengin kralın şehirlerinde, özellikle şehirlerinden **başka** güzel doğanın yanındaki bahçelerinde de mermer havuzlarıyla ve özel hisar işlemeli kaleler vardır."

Ashat andan **arı** cük aytmadı (AKK 26). "Ashat, onun **haricinde** bir şey söylemedi." Andan **arı** soruw çıkmadı (AE 76). "Ondan **başka** soru gelmedi." Bügünden **arı** anamsa, – deb kolun tutub, Mozdoknu temir col stantsiyasına ketdi (TA 168). "Bundan **sonra** annemsin, diyerek elini tutup Mozdok'un demir yolu istasyonuna gitti." Ol sözleden **arı** ötmey, nögerlerine burulup aytdı: – Endi munu nögerlerin qalay eteyik (A 242)? "O sözden **başka** bir şey demedi, arkadaşlarına dönüp şöyle söyledi: 'Şimdi bunu arkadaşlarını ne yapalım?'"

Turtsiya, duniyada bolğan türk milletleni çaşaw hallarına es burğanı bla qalmay, ala bla tiyişli baylamlıqla da quraydı, amal bolğanı **kadar**, boluşhan da etedi (AE 249). "Türkiye, dünya üzerindeki Türk milletlerinin yaşayış şekillerini düşünmekle kalmayarak onlarla münasip ilişkiler de kuruyor, elinden geldiği **kadar** yardımcı oluyordu." Kök biyikdi, Azretaliyni közü tuthan **kadar** tütün kalın caylıp, eslenir-eslenmez qaltrığança körünedi (KK 83). "Gökyüzü yüksekteydi, Azretaliy'in gözünün alabildiği **kadar** duman, kalın bir tabaka hâlinde yayılmış; fark edilince yok olacak gibi görünüyordu."

Sonuç

İsim ve isim arasındaki ilişkilerle isim ve fiil arasındaki ilişkiler, isim çekimi olarak adlandırılmaktadır. İsim çekimi, dilimizde Eski Türkçe döneminden itibaren ekler ve edatlar ile yapılmıştır. Bu edatların bir kısmı ekleşmiş, bir kısmı ise ekleşmemiştir. İsim çekiminde ekleşmiş olan edatların dışında kalan ekleşmemiş edatlar da bulunmaktadır. Literatür genelindeki çalışmalara bakıldığında isim çekiminde yalnızca ekler üzerinde

durulmaktadır fakat yapılan son çalışmalar, edatların da isim çekiminde önemli bir payı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Karaçay-Balkar Türkçesi isim hâl çekimi yönünden incelendiğinde bu yazı dilinde isim hâl çekiminin ekler, edatlar hem ekler hem de edatlar olmak üzere üç yolla yapıldığı anlaşılmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde ilgi hâli, belirtme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli ve ayrılma hâli ekler yardımı ile; eşitlik hâli hem ekler hem edatlar yardımı ile; vasıta hâli, yön gösterme hâli, neden hâli, karşılaştırma hâli, benzerlik hâli ve sınırlandırma hâli ise edatlar yardımı ile yapılmaktadır. Çekim edatlarının büyük bir kısmı, isim çekiminde isim ile isim ve isim ile fiil arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılmaktadır.

Karaçay-Balkar Türkçesi üzerine yapılmış olan gramer çalışmalarında isim hâli sınıflandırması "Ek Bilgisi" (Morfologiya) bölümlerinde yalın hâl (baş boluş), ilgi hâli (iyelikçi boluş), belirtme hâli (tamamlavçu boluş), yönelme hâli (berivçu boluş), bulunma hâli (orunlavçu boluş) ve ayrılma hâli (başlavçu boluş) olmak üzere altı başlık altında değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin içinde yalnızca ekler yer almakta, edatlar ise söz konusu çalışmalarda yalnızca "Söz Dizimi" (Sintaksis) bölümlerinde incelenmektedir. Edatların da isimler ile isimler ve isimler ile fiiller arasında çeşitli dil bilgisel ilişkiler kurarak isim hâl ekleriyle ortak paydada buluşması, edatların da isim hâl çekimi başlığı altında değerlendirilebileceğini göstermektedir. Daha önce Türkiye Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar ışığında bu çalışma bünyesinde Karaçay-Balkar Türkçesinin isim hâl ekleri ve çekim edatları aşağıdaki gibi on iki grupta incelenmiştir.

1. İlgi Hâli	ek ile	+nI, +nU, +I, +U
2. Belirtme Hâli	ek ile	+nI, +nU, +I, +U, +n
3. Yönelme Hâli	ek ile	+ha, +GA, +A, +nA, +ñA
4. Bulunma Hâli	ek ile	+dA
5. Ayrılma Hâli	ek ile	+dAn
6. Eşitlik Hâli	hem ek hem edat ile	+ça, +IAy, kibik, çaklı
7. Vasıta Hâli	edat ile	bla
8. Yön Gösterme Hâli	edat ile	taba, cuwuk
9. Neden Hâli	edat ile	üçün, sebebli, sebebden, sebebden, köre, amaltın
10. Karşılaştırma Hâli	edat ile	teñli, çaklı, göre
11. Benzerlik Hâli	edat ile	teñli, çaklı, kadar, göre, kibik, bolub, matallı, uşap, uşaş, sıfatlı
12. Sınırlandırma Hâli	edat ile	deri, çaklı, kadar, cuwuk, teñli, tışında, başha, arı

Metin Taraması Yapılan Eserler ve Kısaltmalar

A: Etezov, Omar (1978). *Aslan*. Nalçik: Elbrus Kitap Basma.

AE: Hurtulanı, Eldar (2001). *Azat Ertteni*. Nalçik: Elbrus.

AH: Töppejev, Alim (2006). *Altın Hardar*. Nalçik: Elbrus.

AKK: Gurtuyev, Eldar (1965). *Azretni Kuvanç Küni*. Nalçik: Kabartı-Malkar Kitab Basması.

KK: Tolgurov, Zeytun (1974). *Kızgıl Kırdıklı*. Nalçik: Elbrus Kitap Basma.

CK: Töppejev, Alim (1987). *Carıklık Kitabı*. Nalçik: Elbrus Kitap Basma.

- OT:** Töppejev, Alim (1968). *Otluk Taşla*. Nalçık: Elbrus Kitap Basma.
- ÖCS:** Gurtuyev, Salih (2012). *Öksüzle Culduzunu Sarını*. Nalçık: KBR.
- S:** Tekyev, Camal (1974). *Sirkiy*. Nalçık: Elbrus Kitap Basma.
- TA:** Şahmurzayev, Sayid (1965). *Tañ Arasında*. Nalçık: Kabartı-Malkar Kitab Basması.
- TA:** Etezov, Omar (1961). *Tarda*. Nalçık: Kabartı-Malkar Kitab Basması.
- TE:** Gurtuyev, Eldar (1962). *Teñlerim*. Nalçık: Kabartı-Malkar Kitab Basması
- ZTC:** Tolgurov, Zeytun (1982). *Cetegeyle*. Nalçık: Elbrus Kitap Basma.

Kaynakça

- Appa, A. (2015). Karaçay-Balkar Türklerinin Kökeni. *Yeni Türkiye*, 80, 497-521.
- Baskakov, N. A. - vd. (1966). *Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası: Fonetika, Morfolojiya, Sintaksis* (haz. A. N. Baskakov). Nalçık: Kabartı-Malkar Kitab Basma.
- Baskakov, N. A. - vd. (1976). *Grammatika Karaçayevo-Balkarskogo Yazıka Fonetika, Morfolojiya, Sintaksis* (haz. A. N. Baskakov). Nalçık: Knızhnoye Izdatel'stvo El'brus.
- Ergin, M. (2020). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). Edat Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat*, 1(5), 157-169.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2011). *Türkçe Yazıları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sozaylanı, A. B. ve Sozaylanı, B. T. (2005). *Karaçay-Malkar Til (Söz Kurav bla Morfolojiya)*. Nalçık: Rossey Federatsiyanı Carıklav Em İlmü Ministerstvosu Kabartı-Malkar Kıral Universitet.
- Tavkul, U. (2002). Karaçay-Malkar Dili ve Edebiyatı. *Türkler Ansiklopedisi* (C. 20, s. 966-986). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.